

Виявлено чітку залежність між якістю ґрунтів і характером трансформацій ландшафтів: високородючі ґрунти забезпечують стабільність агроландшафтів; середньопродуктивні території характеризуються змінною структурою використання; малопродуктивні ґрунти схильні до деградації або природного відновлення.

Наукова новизна дослідження полягає у виконанні комплексної реконструкції площ антропогенних ландшафтів для трьох історичних зрізів і встановленні кількісних закономірностей їх змін у залежності від ґрунтового покриття.

Практично важливим результатом є розробка системи заходів з оптимізації природокористування. Вона включає диференційоване управління перелогами, впровадження протиерозійних заходів, відновлення деградованих ґрунтів, а також створення мережі ГІС-моніторингових ділянок для довгострокового спостереження.

Проведене дослідження підтвердило визначальну роль географії ґрунтів у формуванні та трансформації антропогенних ландшафтів лесових островів Чернігівського Полісся. Встановлено, що просторово-часова динаміка ландшафтів має чітку закономірність, обумовлену якістю ґрунтового покриття.

Отримані результати можуть бути використані при розробці стратегій збалансованого природокористування, територіального планування та екологічного моніторингу на рівні територіальних громад.

Список використаної літератури

1. Forman R.T.T., Godron M. Landscape ecology. New York : Wiley, 1986. 619 p.
2. Гродзинський М. Д. Ландшафтна екологія: підручник. Київ: Знання, 2014. 550 с.

УДК 911.52:712.25(477.51-21)

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТА ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ МІСТА ЧЕРНІГОВА (НА ПРИКЛАДІ НОВОЗАВОДСЬКОГО РАЙОНУ)

Лобода К.О., здобувач вищої освіти спеціальність Екологія,
Яковенко О.І., (науковий керівник), канд. біол.наук, старший науковий
співробітник доцент кафедри екології, географії та природокористування,
НУЧК імені Т.Г. Шевченка,
вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів

Культурний ландшафт міста є інтегральним відображенням взаємодії природного середовища та тривалої господарської діяльності людини, втіленої в просторовій організації забудови, системі вулиць, зелених насаджень та об'єктах спадщини. Вивчення особливостей планувальної структури окремих районів Чернігова є актуальним науковим завданням у контексті повоєнного відновлення та збереження ідентичності міського середовища.

Об'єктом дослідження є культурний ландшафт Новозаводського району міста Чернігова. У роботі використано методи ландшафтно-екологічного аналізу, ретроспективний, картографічний та порівняльно-географічний методи.

Новозаводський район розташований у Західній планувальній одиниці Чернігова, формування якої обумовлене природною віссю – річкою Білоус (права притока Десни) та суміжним лісовим масивом [1]. Залізниця відмежовує Новозаводський район від Центрального планувального утворення, а р. Стрижень визначає кордон із Деснянським районом. Рельєф у межах Новозаводського району представлений морено-зандровою рівниною з абсолютними позначками 115-140 м; у південній частині наближаються заплавні тераси р. Десна з позначками 108-115 м та значними площами, що підтоплюються паводковими водами [1].

Формування планувальної структури Новозаводського району пов'язане передусім із радянським етапом містобудівного розвитку Чернігова (1920–1991 рр.). Початок цього процесу визначила індустріалізація 1930-х рр.: на захід від залізниці була споруджена велика теплоелектростанція та фабрика для переробки льону, що заклали основу промислової зони [2]. Поблизу Троїцько-Іллінського монастиря збудували фабрику музичних інструментів – найбільше промислове підприємство міста міжвоєнної доби, – а поруч – меблеву фабрику. Таким чином, уже в 1930-х рр. на захід від залізничного полотна сформувалася головна промислова зона міста, навколо якої почали виникати робітничі селища одноповерхової забудови.

Після Другої світової війни план відбудови 1946 р. (архітектор Н. Панчук) ґрунтувався на концепції міста-саду [2]. Саме тоді остаточно сформувався функціональний профіль Новозаводського району як промислово-житлової зони. У 1957-1963 рр. тут було зведено й введено в експлуатацію найбільші підприємства міста – камвольно-суконний комбінат і «Хімволокно». На межі 1960-1970-х рр. виникли ще два великих виробництва – завод автомобільних запчастин і радіоприладний завод. Розміщення цих підприємств уздовж вулиць Заводської, Промислової, Фабричної та Текстильників сформувало характерну промислово-транспортну вісь Новозаводського району.

Планувальна мережа Новозаводського району структурована кількома осьовими магістралями. Вулиця Ріпкинська є головною лінійною віссю, що проходить у широтному напрямку через увесь район з виходом на залізничний вокзал. Проспект Перемоги, спільний із Деснянським районом, є головною поздовжньою магістраллю, що з'єднує промислову зону із загальноміським центром. Серед вулиць районного значення виділяються вул. Тероборони (колишня вул. Гагаріна), вул. Інструментальна та вул. Музикальна, що обслуговують головні житлові масиви і промислові об'єкти [1]. Вулиця Олександра Довженка (колишня вул. Толстого), є однією з найстаріших планувальних осей, що сягає давньоруського часу.

Природний каркас Новозаводського району відіграє вагомий роль у формуванні його культурного ландшафту. Ліс у поєднанні з р. Білоус формує західну планувальну вісь [1], а площі заплавної території Десни і Стрижня

входять до системи рекреаційних зон. Збереженість природних екосистем частково обумовлена наявністю санітарно-захисних зон промислових підприємств.

Культурні ландшафти Новозаводського району зазнали суттєвої деградації після здобуття Україною незалежності внаслідок зупинки виробництва більшості великих промислових підприємств: камвольно-суконний комбінат, «Хімволокно», завод автомобільних запчастин та радіоприладний завод – усі стали жертвами економічного колапсу 1990-х рр. [2]. Деградація промислових і комунально-складських територій із характерними екстенсивним освоєнням та значними резервними площами є типовим постіндустріальним феноменом, що визначає сучасне обличчя культурного ландшафту Новозаводського району. Водночас декомунізаційні перейменування 2022-2024 рр. відобразили зміни в топонімічному шарі культурного ландшафту: вулиці Гагаріна, Гомельська, Кирпоноса, Московська отримали нові назви – Тероборони, Січових стрільців, Княжу, Героїв Маріуполя відповідно, що є виявом процесів реідентифікації культурного ландшафту міста [3].

Таким чином, планувальна структура та просторовий розвиток культурних ландшафтів Новозаводського району Чернігова відображають декілька накладених один на одного етапів містобудівного освоєння. Природна основа – морено-зандрова рівнина, заплавні комплекси Білоуса та Десни, залізниця як планувальна межа – задала просторовий каркас, в якому послідовно сформувалися промислова зона 1930-х рр., соціалістичні мікрорайони радянського часу та сучасний постіндустріальний ландшафт із значними депресивними зонами. Перспективи регенерації культурного ландшафту Новозаводського району мають спиратися на ревіталізацію промислових територій, збереження та розвиток природного зеленого каркасу і врахування сформованої планувальної структури з її оновленим топонімічним шаром.

Список використаної літератури

1. Звіряка А.І., Томілович Л.В., Харлан О.В. та ін. Історико-архітектурний опорний план м. Чернігова з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів. Київ: Інститут культурної спадщини, 2019. 394 с.
2. Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. Київ : Темпора, 2012. 432 с.
3. Перелік вулиць, що були перейменовані протягом 2022-2024 років. *Офіційний веб - портал Чернігівської міської ради*. URL: <https://chernigiv-rada.gov.ua/vulytsi-ta-provulky/> (дата звернення: 10.02.2026)